

Araştırma Makalesi / Research Article DOI: 10.33207/trkede.1395007

ZEYD MUTÎ DEMMÂC VE “ER-REHÎNE” ROMANININ TEKNİK VE TEMATİK AÇIDAN İNCELENMESİ

Zayd Mutee Dammaj and The Investigation of His Novel “The Hostage”

Muhammet Selim İPEK*

ÖZ: Zeyd Mutî Demmâc, Yemen’i aşarak geniş çapta bir ün kazanmış “er-Rehîne” romanı ile tanınan Yemenli öykü ve roman yazarıdır. 1943-2000 yılları arasında yaşamış olan yazar, kısa hikâye mecmualarının yanında ilk ve tek romanı olan “er-Rehîne” romanı ile ün kazanmıştır. Roman, 1904-1962 yılları arasında Yemen’de süren imamlık rejiminin gerçeklerini ve imamların yönetim politikasını gözler önüne sermekte; ulus bilinci ve bağımsızlık mücadelesini konu edinmektedir. Roman, XX. y.y.’da Arap Yazarlar Birliği tarafından en iyi yüz roman arasında gösterilmiş ve Fransızca, İngilizce, Almanca, Rusça, Japonca, İspanyolca, Hintçe ve Sırpçaya tercüme edilmiştir. Roman, birçok eleştirmen ve yazarın ilgisini çekmiş; sadece Yemen’de değil dünyanın çoğu ülkesinde birçok çalışma, edebî makale ve akademik tezler konu olmuştur. Dijital baskıları dışında romanın bugüne kadar yüz bin baskısı yapılmıştır. Bu rakamın Yemen ve Arap romanlarına kıyasla rekor bir sayı olduğu ifade edilmektedir. Bu çalışmada, romanın konusu, dil ve üslup özellikleri, karakter tahlilleri gibi teknik ve tematik konular incelenmiş olup döneme damgasını vuran İmamlık rejiminin insanları duygusal ve ruhsal açıdan nasıl etkilediği, bu rejimin insanların yaşam haklarını, özgürlüklerini ve hayallerini nasıl ellerinden aldığı konularına da temas edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Zeyd Mutî Demmâc, Rehîne, Yemen, Devrim, İnceleme

ABSTRACT: Zayd Mutee Dammaj, is a Yemeni short story and novel writer known for his novel “er-Rehîne / The Hostage”, which has gained wide fame beyond Yemen. The author, who lived between 1943 and 2000, gained fame with his first and only novel, “er-Rehîne / The Hostage”, in addition to his several collections of short stories. The novel reveals the realities of the Yemeni Imamate that lasted in Yemen between 1904 and 1962 and the management policy of the Imams. It also deals with national consciousness and the struggle for independence. The novel was selected by the Arab Writers Union as one of the

* Doç. Dr., Kafkas Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kars, mselim.ipek@kafkas.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8743-7648

© Copyright 2023 TÜEF Dergisi

Geliş Tarihi / Received: 23.11.2023

Kabul Tarihi / Accepted: 25.06.2024

Yayın Tarihi / Published: 31.07.2024

top 100 Arabic novels of the 20th century and has been translated into French, English, German, Russian, Japanese, Spanish, Hindi and Serbian. The novel attracted the attention of many critics and writers; it has been the subject of many studies, literary articles and academic theses not only in Yemen but also in many countries of the world. Apart from digital editions, one hundred thousand editions of the novel have been published until today. It is stated that this figure is a record number compared to Yemeni and Arabic novels. In this study, technical and thematic issues such as the plot of the novel, language and stylistic features, character analysis were analyzed and also touches on how the Imamate regime that marked the period affected people emotionally and spiritually, and how this regime took away their rights to life, freedom and dreams.

Keywords: Zayd Mutee Dammaj, The Hostage, Yemen, Revolution, Investigation

Cite as / Atf: İPEK, M. S. (2024). Zeyd Mutî Demmâc ve “Er-Rehîne” Romanının Teknik ve Tematik Açından İncelenmesi. Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 14(28), 327-341. <https://doi.org/10.33207/trkede.1395007>

Yayın Tarihi	31 Temmuz 2024
Hakem Sayısı	Ön İnceleme: (Editör-Yayın Kurulu Üyesi) İçerik İncelemesi: İki Dış Hakem
Değerlendirme	Çift Körleme
Benzerlik Taraması	Yapıldı
Etik Bildirim	tuefdergisi@trakya.edu.tr
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
Telif Hakkı/Lisans:	Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi'nde yayımlanan makaleler https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/ tarafından lisanslanır.
Date of Publication	31 July 2024
Reviewers	A Internal (Editor board member) Content review: Two External
Review Reports	Double-blind
Plagiarism Checks	Yes

Complaints	tuefdergisi@trakya.edu.tr
Conflicts of Interest	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest.
Grant Support	No funds, grants, or other support was received.
Copyright & License	Trakya University Journal of Faculty of Letters is licensed under Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Giriş

Zeyd Mutî Demmâc, 1943 yılında Yemen’in İbb kasabasında doğdu. İlköğrenimini 1955 yılında Taiz şehrindeki “el-Medresetu’l-Ahmediyye” okulunda bitirdi. Ortaokulu 1960 yılında Mısır’da ve lise eğitimini de 1963 yılında Mısır’ın Tanta şehrinde tamamladı. 1964 yılında Kahire Üniversitesi Hukuk Fakültesi’ne girdi. Fakat iki sene sonra hukuk fakültesinden ayrılıp bir yıl Edebiyat Fakültesi’nde gazetecilik bölümünde eğitim aldı. 1968 yılında gazetecilik bölümü diplomasını aldı.

Zeyd Mutî Demmâc, siyâsî yönü ağır basan bir yazardı. Birçok siyâsî görev üstlenmiştir. 1970 yılında Yemen’in ilk seçilmiş parlamentosu olan Şura Konseyi’ne üye olarak seçildi. 1976’da Mahvit şehrine vali; 1980’de Kuveyt bölgesine tam yetkili bakan olarak atandı. 1982’de Siyâsî Komite Raportörlüğü yaptı. Bunların yanında birçok edebî faaliyet yürüten kuruluşlara üye olmuştur. Yemenli Yazarlar ve Edipler Birliği Üyeliği ve Yemen Kısa Öykü Kulübü üyeliği bunlardan bazılarıdır (el-Yesûî, 1996: I/598) Evli ve yedi çocuk babası olan yazar, 20 Mart 2000 yılında Londra’da vefat etmiştir.

Yazarın eserleri Tâhişu’l-Hübân (1973), el-Akreb (1982), el-Cısr (1986), Ahzânu’l-Bint Meyyâse (1990) ve el-Midfeu’l-Esfar (1986) adlı kısa hikâye mecmuaları ile (Yemen Kültür Bakanlığı, 2010) Yemen’de en meşhur romanlardan biri olan, Arap Yazarlar Birliği tarafından 19. yüzyılda en iyi yüz romandan biri kabul edilen ve farklı dünya dillerine en fazla çevirisi yapılan Arap romanlarından biri olan er-Rehîne (1984) romanıdır (el-Hetârî, 2020:44).

Er-Rehîne Romanının Teknik ve Tematik İncelenmesi

1. Romanın Tanıtımı ve Özeti

“er-Rehîne” romanı¹ Zeyd Mutî Demmâc’ın ilk ve tek romanıdır. 1984 yılında kaleme aldığı roman, İngilizceye “The Hostage” ismiyle çevrilmiş, bunun yanı sıra Fransızca, Almanca, Rusça, Japonca, İspanyolca, Hintçe ve Sırpçaya tercüme edilmiştir. Gerçek bir hikâye olduğu nakledilen roman, yazarın amcasının oğlu ve aynı zamanda bir edebiyatçı olan Ahmet Kâsım Demmâc’ın imamlık döneminde yöneticilerden birinin sarayında alıkonulmasını anlatmaktadır. Yazar, romanında imamlık rejimi dönemlerindeki vali ve yöneticilerin saraylarında kapalı kapılar ardında yaşanan olayları ve bu saraylarda tutulan insan tiplerini gözler önüne sermektedir.

Roman, 1904-1962 yılları arasında İmam Yahya ve sonrasında oğlu İmam Ahmet eliyle Yemen’de hüküm süren İmamlık rejiminin, başta rehinelik sistemi olmak üzere keyfi uygulamalarının, Yemen toplumu üzerindeki olumsuz etkilerini gözler önüne seren en önemli dönem romanlarından biri olarak kabul edilir. İmamlık rejiminin lideri güçlü kabilelerin sadakatini güvence altına almak için bu kabilelerden genç erkek çocukları rehine olarak alma hakkına sahiptir. Tümüyle rejim imamlarının gücünü pekiştirmek ve hükmetme alanlarını genişletmek amacıyla kullanılan rehinelik sistemi, Osmanlı Devleti’nin Yemen’i “işgal” etmesinden sonra Yemen kültürüne dâhil olan ve Osmanlı çekildikten sonra da 1962 yılına kadar aynen devam ettirilmiş bir sistemdir (Burrowes’ten aktaran Köşeli, 2016: 847). İmam Ahmet’in 1962 yılında ölmesi üzerine yönetimi ele geçiren ordu, bu feodal sisteme son vermiş ve Yemen Arap Cumhuriyeti kurulmuştur (Arslan, 2015: 21).

Romanın başlığı rehinelik sisteminin bizzat kendisine atıfta bulunur. İçerikte ise kimlerin rehine yapıldığı, rehinelere ne tür koşullar altında yaşadığı, yoksunluklar ve özlemlerle şekillenen yaşamlarından kesitler sunulur. Bir yandan işgaller diğer yandan imamların zulmü altında inleyen Yemen’in yakın tarihini yansıtan roman, gerçek mekânlarda gerçekleşen olaylara ve dönemin imamı, İmam Yahyâ ile veliahdı İmam Ahmed gibi gerçek şahıslara da atıfta bulunur. 1945-1950 yılları arasında geçen olayları anlatan romanda 1902’den 1948’e kadar hüküm süren İmam Yahyâ’nın öldürülmesi ve yerine oğlu ve veliahdı olan İmam Ahmed’in geçirilmesine de detaylı bir şekilde yer verilir (Köşeli, 2016: 847).

¹ Demmâc, *er-Rehîne*, Beyrut 1984, (1.Baskı), 155 s. (Çalışmamızda eserin bu baskısı esas alınmıştır.)

Roman, imamın askerleri tarafından zorla ailesinden alınıp rehine² olarak Yemen’in Taiz şehrinde bulunan Kahire Kalesi’ne götürülen ve orada bazı eğitimler aldıktan sonra imamın valilerinin ve yöneticilerinin saraylarında duvaydar³ olarak istihdam edilen, yaşı on ikiyi geçmemiş genç bir çocuğun devrim, aşk ve isyan arasında yaşadığı trajedisini anlatmaktadır:

“Ne kadar güzel bir şehir bu! Onu ilk defa, köyümden alınıp Kahire Kalesi’nde imamın rehineri arasına koyulduğum zaman görmüştüm. İmamın mavi üniformalı özel muhafızları, beni annemin kollarından ve ailemin geri kalan fertlerinin kanatları arasından zorla koparıp almışlardı” (Demmâc, 1994: 3).

Kendisi gibi ailelerinden zorla koparılan birçok erkek çocukla beraber Kahire Kalesi’nde rehinelik yaşamına alıştırılmıştır. Kalede kaldığı sürece hayatına bir rehine olarak devam edecek ve bu yaşamdan kurtulabilmenin tek yolu kaçmak, kaçamadığı durumda ise prangalara vurulmak olacaktır:

“Bazı rehinerin duvaydarlık hizmeti için İmam’ın saraylarına ya da onun valilerinin ve yöneticilerinin saraylarına götürüldüğünü biliyordum. Bunların bazılarının kaçabildiğini, kaçamayanların ise hayatları boyunca Kahire Kalesi’nde demir prangalara vurulduklarını duymuştum” (Demmâc, 1994: 4).

Kalede rehine olarak bulunan çocuklardan bazıları “mutlak itaat” düsturuyla hizmet etmek için imamın, veliahdın ya da valilerin sarayına gönderilmektedir. Saraya gönderilen rehinerin görevi, Osmanlı saray sisteminde hadım edilmiş haremağalarının görevi gibi harem kısmında saray kadınlarına hizmet etmektir. Duvaydar adı verilen bu rehinerin buluş çağına erişmemiş olması şarttır. Zira haremde kadınların iffeti için herhangi bir risk oluşturmanın bedeli çok ağırdır. Bununla birlikte duvaydarların iyi bir eğitim almış olmasının yanı sıra fiziksel görünümleri dikkat çekici olanların bu görev için seçilmesi de ironik bir durumdur (Köşeli, 2016: 848).

Kahire Kalesi’nde bir dizi eğitimler aldıktan sonra valinin sarayına getirilen roman kahramanı rehine, saray kadınlarının ilgisine mazhar olan ve sarayda “yakışıklı duvaydar” diye çağrılan bir rehineyle aynı odada kalır ve aralarında sıkı bir dostluk oluşur. Yakışıklı duvaydar diye çağrılan arkadaşı, saraya daha önce gelmiş olmasından dolayı birçok bilgi ve tecrübeye sahiptir. Rehine, arkadaşının bu bilgi ve tecrübesinden istifade edip kısa zamanda ondan çok şey öğrenir:

² Ebeveynlerinin sadakatini garanti altına almak için İmam’ın bir nevi gözaltına aldığı, kabile reislerinin ve ileri gelenlerinin çocukları.

³ Vali ve yöneticilerin saraylarında hizmetli olarak kullandıkları zeki, güzel görümlü genç çocuk.

“Bana, kocaman sarayın bütün bölümlerini ve müstemilatını tanıtmaya başladı. Sarayı gezerken yaşları, endamları ve kıyafetleri farklı farklı kadınlara rastlıyorduk. Bana onları bir bir tanıtıyordu ama ben uzak duruyordum” (Demmâc, 1994: 7).

Romanın kahramanı olan Rehine, imamın valilerinden birinin dul kız kardeşi olan Şerife Hafsa'nın hizmetinden sorumludur. Bu zaman zarfında Şerife Hafsa'ya tutku derecesinde bir aşkla bağlanmış ancak bunu kendine bile itiraf etmekten kaçınmaktadır:

“Bütün çabalarımın rağmen hayali hâlâ karşımdaydı. Kulaklarımda çınlayan coşkulu, yumuşak sesi.... Bütün hislerimi, duygularımı hatta varlığımı bir anda bu Hafsa'ya nasıl bağladığımı bilmiyorum. Evet... Şerife Hafsa...” (Demmâc, 1994: 25).

Şerife Hafsa da kısa sürede ona bağlanmıştır ancak ona olan aşkını sosyal statüsünden dolayı itiraf edememektedir. Saraya sık sık gelip giden İmam'ın şairine yapmacık bir ilgi göstererek rehineyi kıskandırmaya çalışmaktadır. Sarayda bulunan diğer kadınlar da rehineye ilgi duymaktadır ve onu elde etmek için bir rekabet halindedirler. Bunu gören Şerife Hafsa onu bu kadınlara kaptırmamak için de ayrıca bir çaba sarf etmektedir.

Rehine ve Şerife Hafsa, aralarındaki duygusal ilişkiyi sessiz bir düşmanlık gibi devam ettirmektedirler. İkisi de birbirlerine karşı duydukları aşkı ve ilgiyi itiraf etmekten kaçınmaktadır:

“Şerife Hafsa'yla aramızda yaşananlar, sessiz bir düşmanlık gibi devam etti. Ne Şerife Hafsa bana olan ilgisini açıkça gösteriyordu ne de ben, kalbimin hâkim olamadığım o masum atışlarının coşmasına rağmen ona olan ilgimi gösterebiliyordum...” (Demmâc, 1994:75-76).

Rehine, kalede ve saray muhitinde yaşanan olaylar karşısında her zaman bir şaşkınlık içinde kalmakta ve olan biteni anlamaya çalışmaktadır. Bir süre sonra arkadaşı yakışıklı duvaydar gibi olaylara vakıf olur. Bu süreçte Şerife Hafsa'yla olan yakınlığı bir iyi, bir kötü devam etmektedir. Sonunda tek düşündüğü bu esareten kaçarak kurtulmaktır. Yakalandığı amansız verem hastalığından ölen arkadaşının defin törenini bir fırsat bilerek saraydan ayrılan rehine, arkadaşının defin töreninden sonra bir süre mezarlıkta kalmak ister ve cenazeye katılan insanlar saraya döndüğü halde o dönmez. Şerife Hafsa da onunla birlikte kalmıştır. Karanlık çökünceye kadar mezarlıkta oturup sohbet ederler.

“Küçük cenaze kafilesi, omuzlarda taşınan arkadaşımın tabutuyla birçok cenazenin bulunduğu şehrin kabristanına doğru hareket etti... Salavatlar, marşlar, sloganlar eşliğinde...”

Şerife Hafsa, sarayın kadınları ve komşularıyla birlikte mezarların üzerine oturmuştu, bir ara bana bir bakış attığını fark etmiştim..." (Demmâc, 1994: 144-146).

Şerife Hafsa'nın saraya dönme ısrarının ardından bunu reddeder ve uzun zamandır planladığı kaçma fikrini açıklar. Şerife Hafsa onu bu fikrinden vazgeçirmeye çalışır, fakat rehinenin bu konudaki kararlılığını görünce ısrarından vazgeçer ve onu da beraberinde götürmesini ister.

"Bir süre sınırlarına hâkim olup ardından, sakın bir sesle: -Beni de götür diyorum sana, diyebildi" (Demmâc, 1994: 151).

Oysa rehine, önünde uzanan karanlık ve meçhul bir geleceğe –çok istese de- Şerife Hafsa'yı da dahil etmek istemez. Bu nedenle Şerife Hafsa'nın tüm bağışlarına ve yalvarmalarına rağmen geleceğe uzanan yeni bir yolda kat ettiği mesafeleri geri dönmek istemez ve oradan aydınlık bir gelecek bulma ümidiyle kaçar:

"Şerife Hafsa, yerden bir taş alıp bana atmak için ayağa fırladı. Ancak ben, çoktan koşmaya başlamış ve uzaklaşmışım. Onun için üzülmem ve endişe duymama rağmen durmadım. Arkamdan bağırın, sevdiğim o buğulu sesi kulaklarımda yankılanıyordu... Önümde ıssız vadiye bakan dağların karanlığının kapladığı meçhul bir gelecek uzanıyordu... Bir yandan da hâlâ arkamdan bağırın sesini duymayı ve fırlattığı taşlardan birinin sırtıma çarpmasını arzuluyordum... Ne var ki artık geleceğe uzanan yeni bir yolda oldukça mesafe kat etmişim..." (Demmâc, 1994: 151-152).

Roman, bu şekilde açık uçlu bir sonla bitmektedir. Rehine'ye ve Şerife Hafsa'ya ne olduğu meçhuldür. Rehine'nin, aydınlık bir geleceğe mi yoksa karanlık bir meçhule mi gittiği konusunda hiçbir iz yoktur.

2. Kişiler

2.1. Rehîne / Duvaydar

Romanın başkahramanıdır. Babası, İmamlık rejimine başkaldırmış ve bu sebeple sebebinin dahi anlayamayacak bir yaşta ailesinden alınarak Kahire Kalesi'ne rehine olarak götürülmüştür.

"Anlayamadığım şey, duvaydarın ne anlama geldiği ve ne iş yaptığıydı. Yapılan hiçbir açıklamayı da anlayamıyordum. Belki de yaşım küçük olduğu için" (s.4).

Kalede aldığı bir dizi eğitimden sonra İmam'ın valilerinden birinin sarayına götürülmüş ve saraydaki kadınların hizmetinde çalıştırılmıştır.

"Bizimle birlikte tutsak olan ve bize Kuran'ı, farzları ve rehinelere tutulduğu Kahire Kalesi'nde uyulması gereken ahlâkî kuralları öğretmekle görevli hocamız (fakih) böyle söylüyordu..." (s.4).

Psikolojik olarak içine kapanık ve çekingen bir karaktere sahip olan kahraman, esaretten kurtulup özgürlüğe kavuşmak hayalindedir. Roman boyunca iç anlatıcı olarak da karşımıza çıkan kahraman, romanın bir diğer kahramanı olan Şerife Hafsa'ya karşı duyduğu iffetli aşkı kendi içinde yaşar ve bunu itiraf etmekten hep kaçınır.

“Şerife Hafsa'yla aramızda yaşananlar, sessiz bir düşmanlık gibi devam etti. Ne Şerife Hafsa bana olan ilgisini açıkça gösteriyordu ne de ben, kalbimin hâkim olamadığım o masum atışlarının coşmasına rağmen ona olan ilgimi gösterebiliyordum...” (s.75-76).

Bununla birlikte roman boyunca yer yer ailesinin adet ve geleneklerinden, saraydaki kadınlarla yaşadığı olaylardan ve imamlık rejimi döneminin olaylarından ve siyasetinden bahseder.

Rehine karakterinin romanda özel bir ismi yoktur. Rehine veya duvaydar sıfatıyla karşımıza çıkmaktadır. Belki de özel bir isminin olmamasının nedeni, Yemen'deki devrimci savaşçıların tüm çocuklarına takılabilecek bir bayrak haline gelmesidir. Bu karakter, romanda genelleşmiş bir karakter olarak diğer isimli karakterlerle bütünleşmiş, onların da yaşadıklarını temsil etmiştir.

Kişilik olarak sabit, kalıplaşmış bir kişiliği temsil etmektedir. İnsanı duyguların gelişmesine izin verilmeyen bir ortamda rehine olarak bulunması bunun başlıca sebeplerinde sayılabilir.

2.2. Yakışıklı Duvaydar

Roman kahramanı rehinenin, Nâib'in sarayında bulunduğu sıradaki en yakın arkadaşıdır:

“Duvaydar arkadaşım, herkesin ona seslendiği şekliye yakışıklı duvaydarla birlikte Nâib'in ihtişamlı sarayındaydık. Onun dostluğuna niçin değer verdiğimi bilmiyordum. Belki de hemen hemen aynı yaşta olduğumuz için... Veya belki de aynı işi yaptığımız için...” (s.3).

Daha önce burada bulunduğu için ortamla ilgili her türlü tecrübeye ve bilgiye sahiptir. Saraydaki bütün kadınlar tanır ve hepsi hakkında bilgiye sahiptir:

“Bana, kocaman sarayın bütün bölümlerini ve müstemilatını tanıtmaya başladı. Sarayı gezerken yaşları, güzellikleri, endamları ve kıyafetleri farklı farklı kadınlara rastlıyorduk. Bana onları bir bir tanıtıyordu ama ben uzak duruyordum” (s.7).

Bu karakter, düzgün fiziği, kadınların ilgi odağı olması, renkli kişiliği ve farklı psikolojik durumlarıyla romanda dikkat çekmektedir. Nâib'in sarayında deneyimli oluşuyla göze çarpar. Bu deneyimi ona, sarayın bazı

sırlarına vakıf olmasını sağlamıştır. Kendini içinde bulunduğu otoriteye adapte etme çabası, onu trajik bir duruma düşürmüştür. Romanın sonuna doğru enerjisi tükenmiş, yakalandığı hastalık sonucu ölmüştür.

Yakışıklı Duvaydar, 1948 yılında meşruti bir yönetim kurmak için devrimciler tarafından başlatılan fakat başarısız olan hareketin temsilcisi olabilir.

2.3. Şerife Hafsa

Romanda isminin zikredildiği tek karakter Şerife Hafsa'dır. Bu karakter özgüveni olan, zengin, güzel ve anlatıcının / rehinenin büyük ilgi duyduğu, zihninde ona geniş bir yer verdiği bir karakterdir. Romanda Şerife Hafsa karakteri, ilginç bir girişle ortaya çıkmaktadır:

"Tuğladan yapılmış şu eski konak... Nâib'in şımarık, dul kız kardeşinin... Çok güzel" dedi Duvaydar arkadaşım. Çünkü o, başka bir anneden. Annesi ona, Nâib'in babasının bıraktığından daha büyük bir miras bıraktı" (s.10).

Şerife Hafsa zalimlik ile yumuşaklığı, güzellik ile kurnazlığı birleştiren bir karakterdir. Şımarık, boşanmış ve güzeldir:

"O, en gençleri ve herhangi bir insanı aşkına köle edecek bir cazibeye sahiptir. Arzularıyla insanı çıldırır... Hatta öldürür" (s.22).

Rehine ile arasındaki ilişki diyalektiktir. Her iki karakterin karşıtlıkları kullanılarak akıl yürütülmektedir. Öyle ki rehine, babasının mensup olduğu özgür Yemenlilerin arzuladığı devrimi temsil ederken, Şerife Hafsa bu devrimin karşı tarafında yer almaktadır.

2.4. Şâir

Dış görünüşü itibarıyla naif ve yakışıklı bir karakter olarak ortaya çıkmaktadır fakat içten pazarlıklı, fırsatçı ve ikiyüzlüdür:

"Dikkat çekici bir görünüşü vardı bu şairin... Ve tatlı bir esmerliği... Endamı zarifti... Tok bir sesi vardı... Gülümsemesi hoş ve coşkuluydu... Kadınların aklını başlarından almak için dudaklarından eksik etmediği bir gülümseme... Erkeklerin de..." (s.67).

Toplumsal gerçeklikle ilgilenmeyen iktidar şâiri rolündedir. İktidarın sesiyle hareket eden, eylemlerini saray sistemiyle ve iktidar haremiyle olan ilişkilerine bağlı olarak ortaya çıkan bir tiptir.

2.5. Nâib

Nâib, bölgenin en üst düzey yöneticisi/valisidir. İmam'ın vekili konumundadır. Anlatıcı, savunduğu ideolojiye ters düşen bu karakteri, çirkinleştirerek anlatmakta ve onu karikatürize edilmiş bir tip gibi göstererek daha itici göstermektedir:

“Şişkin göbeği, pörtlek gözleri ve habis bir ur varmışçasına sarkmış dudaklarıyla bir yanına dayanmış oturuyordu. Arkadaşım, onun uzattığı kısa bacıklarını nezaketle tutmuş ve yumuşak kavrayışlarla ovalıyordu” (s.27).

Bu tip, otoriteyi reddeden ve büyük bir ahlaki çarpıklığı temsil eden bir tiptedir. Ayrıca zevkine düşkü, halktan uzak, parayı seven ve rejim şakşakçısı biridir.

Bu karakterler dışında olayların gidişatında herhangi bir etkisi olmayan, sadece işleri dolayısıyla zikredilen tipler vardır. Bunlar İmam’ın özel koruması anlamına gelen “Ukfe”, rehinelere dinî eğitim veren “Fakih”, üflemece Borazan, hadım edilmiş hizmetli anlamına gelen Tabaşî, Nâib’in oğlu ve Nâib’in kız kardeşi Zehra’dır.

3. Mekân

Bir romanda mekânın çeşitli işlevleri vardır. Her şeyden önce ve en azından olayların bir dekorudur. Ama genel olarak mekân, vakanın varlık bulduğu yer, şahısların içinde yaşadıkları, kendi oluşlarını fark ettikleri alandır. Bununla birlikte şahısların içinde buldukları çevreyi algılayış biçimlerini, ruhsal ekonomik durumlarını, karakterlerini açıklama yolunda imkânlar sunabilir. Şahısları tanıma yollarının biri olarak dramatik bir iş de üstlenerek vakanın temel ögesi olur ve şahsın çevresini, algılayış şekillerini, o çevredeki ruh durumunu hatta karakterini etkiler (Narlı, 2002:98).

Zeyd Mutî Demmâc’ın eserlerindeki mekân, diğer unsurlar üzerinde öne çıkan baskın unsur olduğundan ve mekânın yapısı yazarın eserlerinde ifade ettiği gerçeklikle bağlantılı olduğundan mekân onun kendi hikâyesinde hitap ettiği odak noktasıdır. Geri kalan yardımcı unsurları kullanarak mekânı sunar ve ardından hikâyesini bir bütün olarak sunar (Bâabbâd, 2011: 5).

“er-Rehîne” romanının mekânı, dar bir alana sahiptir. Roman boyunca göze çarpan iki temel mekân vardır. Bunlardan biri Yemen’in Taiz şehrinde bulunan ve rehinelere tutulduğu Kâhire Kalesi, diğeri de burada eğitimlerini tamamladıktan sonra gönderildikleri saraylardır.

Romanın başlangıcında romanın anlatıldığı dönemdeki baskıyı ve esareti temsil eden Kahire Kalesi ilk mekân olarak dikkate sunulmaktadır:

“Ne kadar güzel bir şehir bu! Onu ilk defa, köyümden alınıp Kahire kalesinde imamın rehinelere arasına koyduğum zaman görmüştüm. (s.3).

Ardından halkın yokluğu ve çaresizliği karşısında halka baskı rejimi uygulayan yöneticilerin ve avânelerinin ihtişamlı hayatını temsil eden saraylar ve müştemilat ön plandadır:

"Duvaydar arkadaşımın Nâib'in ihtişamlı sarayındaydık... Beni, rehinelere tutulduğu Kahire Kalesi'nden zorla alıp buraya, şehirde ve çevresindeki köylerde İmam'ın vekili olarak hüküm süren Nâib'in sarayına getirmelerinin üzerinden çok zaman geçmemişti... Bazı rehinelere duvaydârlık hizmeti için İmam'ın saraylarına, ya da onun vekillerinin ve emirlerinin saraylarına götürüldüğünü biliyordum" (s.3-4).

Mekânın dar olması, romanın da vermek istediği esaret mesajına bir göndermedir. Zira romanın konusu adından da anlaşıldığı gibi tutsaklıktır.

4. Zaman

Romanın önemli öğelerinden biri zamandır. Çünkü kurmaca bir dünyanın teşekkülü zamana muhtaçtır. Zamanın iyi kurgulanmadığı eserde yapı dağınıktır. Bu nedenle roman sanatı hemen hemen zaman sanatıdır. Güçlü romanlarda estetik bir zaman kurgusuyla karşılaşılır. Bu kurgu çok boyutlu bir süreçtir (Can, 2013: 107).

"er-Rehîne" romanında zaman aralığı İmam Yahya'nın yönetimi devraldığı 1918-1948 yılları arasındadır. Zira romanın başlangıcında Kahire kalesinde bir süre rehine kalıp daha sonra Nâib'in sarayına götürüldüğünü söyleyen anlatıcı, başlangıcın rehine uygulamasının yaygın olduğu İmam Yahya dönemi olduğunu ifade etmektedir:

"Beni, rehinelere tutulduğu Kahire Kalesi'nden zorla alıp buraya, şehirde ve çevresindeki köylerde İmam'ın vekili olarak hüküm süren Nâib'in sarayına getirmelerinin üzerinden çok zaman geçmemişti..." (s.3).

Romanın son kısımlarında anlatıcı İmam Yahya'ya suikast girişiminden ve bunun sonucu öldürüldüğünden bahsetmekte, veliaht İmam Ahmet'in ise kaçtığından bahsetmektedir. Bu da romanın zaman aralığı hakkında fikir vermektedir:

"Bir şeyler olduğunu fark edebiliyordum... Belki de olmuş bir olay... Ya da olmak üzere olan bir olay... Herkes tedirgindi..! Nâib'e yakın olanlardan biri, divanda bulunanları tanıdığından iyice emin olunca:

- Sanâ'da ne oldu? diye sordu Nâib'e. O da:
- İmam öldürüldü.
- Öldüren kim?!
- Ahrâr Partisi... Ulusalçılar...
- Veliaht şehri terketti mi?
- Evet" (s.133-134).

5. Anlatıcı ve Bakış Açısı

Bakış açısı ve anlatıcı, anlatma esasına bağlı metinlerde kurguyu belirleyen ve şekillendiren yapı unsurlarındandır. Yazarın metin içindeki görüntüsü olan anlatıcı, imgesel bir kimliktir ve anlatı, onun bakış açısına

göre kurgulanır. Anlatıcının eserdeki konumunu / yerini işaret eden bu yapı unsuru, metnin kurgusu ve söylem düzeyindeki anlatım evrenine aittir. Bakış açısı ve anlatıcının görünüşleri ile sanatkârın bireysel miti arasındaki derin bağlantı, kurmaca metnin imge düzeyindeki açılımlarını da belirleyici niteliktedir (Eliuz, 2009: 1134).

“er-Rehîne” romanında anlatıcı, kahraman bakış açılı birinci tekil anlatıcı /iç anlatıcıdır. Bir insanın sahip olduğu veya olabileceği görme, duyma, yaşama imkanları ile sınırlıdır. Her zaman kendi yaşadıkları, bildikleri, duydukları ve hissettiklerini ön plana çıkarır. Kahraman anlatıcı kendi dil ve üslubunu kullanır ve birinci tekil şahıs ağzıyla konuşur. Okuyucu ile daha sıcak, samimi ve inandırıcı bir diyalog kurmasıyla okuyucuya daha yakındır. Bu anlatıcı romanın başkahramanı ve olay örgüsünün bütün yükünü üstlenen “Rehîne/Duvaydar”dır.

Roman, diyalogların da kullanıldığı bir anlatım özelliğine sahiptir. Bazı bölümlerde düşüncenin açıklanması ve kahramanlar arasında geçen konuşmaların izahı için bu yöntem başvurulmuştur. Rehine, Yakışıklı Duvaydar ve Şerife Hafsa olayları daha açık bir şekilde ifade etmek için sık sık kendi aralarında diyalog yoluyla konuşurulmuştur.

6. Tematik Yapı

Yazar, romanın kurgusunu hikâye bağlamında değil, bir tarihi gözler önüne sermek için araç olarak kullanmıştır. Rehine ve Şerife Hafsa'nın hayatından öte Yemen'de imamlık rejiminin politikalarını ele alan tarihî bir romandır. Tarih bataklığında kaybolmuş iki kahramanın, başka bir yere gidebilmek için kendi öz kimliklerini aradıklarını göstermektedir (Hezam, 2018: 140). Rejimin, kendisine karşı isyan eden ailelerden alıp alıkoyduğu ve kalede rehine olarak tuttuğu insanlara yaptığı baskı ve zulümleri anlatmaktadır. Halkın iradesinin bir gün bu zulme son verebileceği ümidi hep diri tutulmuştur:

“Yemen'in tarihi kayıtlarında, bu halk, gelişigüzel bir şekilde olsa bile zihinlerinde yer eden bütün arzularını gerçekleştirmeyi başarmıştır... Belki de bunun bir ayrıcalık olmadığı söylenir... Ama ben bunun ayrıcalık olduğuna eminim... Bu halk, güzel bir sabır veya sessiz lanetiyle bile olsa zalimin sonunu getirmeyi başaracaktır..!” (s.136).

Bununla birlikte romanda, özgürlük, adaletsizlikten kaçış, ulus bilinci ve bağımsızlık mücadelesi gibi temalar işlenmiştir. Açık uçlu bir sonla biten roman sembolik olarak İmamlık rejiminin ve bu rejimle ortaya çıkan rehinelik sisteminin çöküşünü temsil etmesinin yanında baskıcı ve işgalci güçlerin esaretinden kurtulma arzusunu da temsil eder. Fakat romanın

sonunda esaretten kurtulmak için kaçan rehinenin aydınlık bir geleceği mi yoksa daha meçhul bir karanlığa mı yol aldığının hiç bir belirtisi yoktur. Fakat romandaki zaman dilimine bakılırsa rehinenin saraydan kaçmasından on beş yıl sonra Yemen’de imamlık rejimi yıkılmış ve ardından İngiliz işgali sona ermiştir. Ancak, ülkenin önce iki ayrı yönetime ayrılması daha sonra da sükûnetin sağlanması amacıyla ülkenin yeniden tek yönetim altında birleştirilmesine rağmen hâlâ farklı gruplar arasında devam eden ve ülkeyi iç savaşın eşiğine getiren bir çatışma ortamına girmesi sebebiyle Yemen halkının tam bir özgürlüğe kavuşması günümüzde bile mümkün olmamıştır (Köşeli, 2016: 850).

7. Dil ve Üslup Özellikleri

Dil, edebiyatın bir malzemesidir ve dilin özellikleri eserin üslubunu oluşturur. “er-Rehîne” romanındaki dil özelliklerine baktığımızda sade ve anlaşılır bir dil tercih edildiği görülmektedir. Oldukça akıcı ve edebî bir üslupla kaleme alınan eserde, terminolojik bir dile başvurulmamış, yabancı kelimelerden uzak, söz sanatlarının kullanılmadığı fasih bir dil kullanılmıştır. Ancak yer yer Yemen kültürüne ait lafızlar da kullanılmış olup bunlar bazı ifadelerle veya dipnotlarla açıklanmıştır. Örneğin Yemen’de hasat mevsiminin geldiğini bildiren bir yıldız olan “Allân (علان)”; “güzel ve yakışıklı” anlamında kullanılan “hâlî (الحالي)”; kaledeki öğretmenin lakabı olan ve “efendimiz - سيدنا” anlamında olan “sinnâ (سنّا)” kelimeleri gibi. Olaylar doğal bir şekilde, yavaş yavaş gelişmekte ve sık sık mekân tasvirlerine yer verilmektedir. Özellikle de saray mobilyalarının uzun uzun tasvirleri dikkat çekmektedir. Bu bölümler her ne kadar okuyucuyu sıkıcı aşırı ayrıntılar olsa da sürükleyici bir roman olması sebebiyle okuyucuyu kendine bağlamaktadır. Romanın sonu, beklentilerin aksine bitmektedir. Öyle ki iç kısımlarda Rehine ve Şerife Hafsa’nın beraber olacakları yönündeki gelişmeler romanın sonunda sürpriz bir şekilde ayrılıkla sonlanmaktadır. Yemen tarihinin önemli bir dönemine dayansa da dostluk ve romantizmle harmanlanması romanı bir başyapıt hâline getirmiştir.

Sonuç

“er-Rehîne” romanı, 1900’lü yıllarda, İmamlık rejiminin hâkim olduğu yıllarda, Yemen saraylarına kapı açan, onların gizemlerini ve sırlarını, içlerinde yaşanan hayatları gözler önüne seren tarihî bir romandır. Ailesinden koparılan genç yaştaki bir çocuğun bu saraylardan birinde yaşayan Nâib’in kız kardeşine olan tutkusu çevresinde dönen roman, bu genç çocuğun aşk, arzu, isyan ve devrim sarmalındaki iç çatışmasını sunmaktadır. Bu karakterler nezdinde zengin-fakir, esir-hür kavramlarını vurgulamakta ve nihayetinde İmamlık rejiminin politikalarını, Yemen kabilelerinin

durumunu, halkın esaretini ve bağımsızlık için direnişini serdetmektedir. Teknik açıdan sade bir dille yazılan romanda çokça tasvirlerle başvurulmuş ve bu tasvirler okuyucunun, anlatılan sahneyi adeta gözünde canlandırmasını sağlamakta ve o anı bire bir yaşamasına imkân sunmaktadır. Karakterlerin davranış analizleri yapılarak dönemin siyasi ortamının insanlar üzerindeki maddî etkileri gözler önüne serilmekte ve insanların psikolojik yönden de etkilendikleri vurgulanmaktadır. Tematik açıdan Yemen’de bir döneme damgasını vuran siyasi ortamın insanların sosyal ve kültürel yaşamlarında büyük değişikliklere yol açtığı vurgusu vardır. Baskıcı rejimlerin halk nezdinde kabul görmediği ve bu tür rejimlerin toplumu sosyal, kültürel, ruhsal ve psikolojik açıdan olumsuz etkilediği anlatılmaktadır. Ayrıca bütün olumsuzluklara rağmen insanın iyiyi arayışı, kötüye karşı direnişi ve kendini gerçekleştirmek için mücadelesinin hep var olduğu gerçeği gözler önüne serilmiştir.

KAYNAKÇA

- ARSLAN, İbrahim (2015), *Yemen: İstikrarsızlaştırılan Bir Ülkede Bölgesel/Küresel Güç Mücadelesi*, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl: 1, Sayı: 1.
- BÂABBÂD, Nercis Ali Abdullah (2011), *Binâu'l-Mekân fi'l-Kısatî'l-Kasîre el-Yemeniyye – Zeyd Mutî Demmâc Enmuzecen*, Câmîatu Aden, Kulliyetu't-terbiye, Risâle Mâcistir, Yemen.
- BURROWES, R. (1991), *Prelude to Unification: The Yemen Arab Republic 1962-1990*, International Journal of Middle East Studies (23).
- CAN, Adem (2013), *Romanda Zaman Meselesi*, Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları, Yıl: 5, Sayı: 9, s. 107-137, Ocak-Haziran.
- DEMMÂC, Zeyd Mutî (1984). *er-Rehîne*, (1. Baskı), Dâru'l-Âdâb, Beyrût.
- el-HETÂRÎ, Âmine Muhammed (2020), *el-Îkâu'z-zemânî fi rivâyet er-Rehîne li-Zeyd Mutî Demmâc*, Mecelletü Merkezi Cezîreti'l-Arab li'l-Buhûsi't-Turbeviyye ve'l-İnsaniyye, Cilt: 1, Sayı: 5, (43-62), Yemen.
- ELİUZ, Ülkü (2009), *Orhan Kemal'in Romanlarında Bakış Açısı ve Anlatıcı*, Turkish Studies, Volume 4/8, (1134-1165), Fall.
- el-YESÛÎ, Robert B. Campbell (1996), *Alâmu'l-Edebi'l-Arabî el-Muâsir I-II*, eş-Şeriketu'l-Muttehide, Beyrût.
- HEZAM, Abdulrahman Mokbel Mahyoub (2018), *Zayd Mutee Dammaj's Approach to History in The Hostage*, Arab World English Journal (AWEJ) for Translation and Literary Studies, Volume 2, Number 2, May, s. 133-141.
- KÖŞELİ, Yusuf (2016), *Çağdaş Yemen Romanında Başlıca Temalar*, Tarih Okulu Dergisi, Mart 2016, Yıl 9, Sayı XXV, 837-868.

ZEYD MUTÎ DEMMÂC VE "ER-REHÎNE" ROMANININ
TEKNİK VE TEMATİK AÇIDAN İNCELENMESİ

- NARLI, Mehmet (2002), *Romanda Zaman ve Mekân Kavramları*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 7, s. 91-106.
- YEMEN KÜLTÜR BAKANLIĞI (2010), *el-A'mâlu'l-Kıyasiyye el-Kâmile li-Zeyd Mutî Demmâc*, Dâru'l-Kütüb, Yemen.